

دایره همسرگزینی در بین خویشاوندان نزد اقلیت های دینی ایران

دکتر احمد کتابی^۱

چکیده

محدوده مجاز - و یا مطلوب زناشویی در بین خویشاوندان در ادیان مختلف، از جمله مسائلی است که از دیرباز، مورد توجه و مطالعه مردم‌شناسان و جامعه‌شناسان - به‌ویژه در حوزه‌های انسان‌شناسی فرهنگی،^۲ جامعه‌شناسی خانواده،^۳ جامعه‌شناسی حقوقی^۴ و جامعه‌شناسی ادیان^۵ - قرار گرفته است.

در این مقاله، تلاش شده است موضوع زناشویی‌های خویشاوندی از دیدگاه اقلیت‌های دینی ایران - زردتشتیان، مسیحیان و یهودیان - به‌گونه‌ای مستند بررسی شود. شایان ذکر است که در این بررسی، علاوه بر پژوهش کتابخانه‌ای، از بعضی از شیوه‌های پژوهش میدانی و از جمله مصاحبه با صاحب‌نظران و مطلعان - به‌ویژه روحانیان این اقلیت‌ها - استفاده شده است.

واژگان کلیدی

محارم، ازدواج‌های خویشاوندی، خویشاوندخواندگی، قرابت‌نسبی، قرابت‌سببی، رضاع

(شیرخوارگی) زناشویی با محارم^۶

۱- دانشیار پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

2 - Cultural anthropology

3 - Sociology of family

4 - Sociology of law

5 - Sociology of religion

6 - Incest

مقدمه

از آنجا که موضوع این مقاله به مقایسه مفهوم «محارم» - خویشاوندانی که زناشویی با آنان حرام و یا نامطلوب است - در میان اقلیت‌های دینی ایران و نیز میزان عمومیت و مطلوبیت ازدواج‌های خویشاوندی نزد آنان اختصاص یافته است، جای آن دارد که به عنوان مقدمه، توضیح مختصری در باره دیدگاه شریعت اسلام - که مورد اعتقاد اکثریت غالب مردم ایران است - در این خصوص ارائه شود.

الف) زناشویی‌های خویشاوندی از دیدگاه اسلام

نظر به اینکه نگارنده، ضمن مقاله جداگانه‌ای، موضوع ازدواج‌های خویشاوندی را از نظر اسلام را به تفصیل بررسی کرده است،^(۱) پرداختن دوباره به آن را مناسب نمی‌داند و فقط به اقتضای ضرورت مقایسه نظر اسلام با نظرات سایر ادیان، به ذکر بعضی ملاحظات کلی درباره آن و ارائه جدول مربوط به محارم در اسلام اکتفاء می‌کند:

مروری برچند نکته اساسی

۱. زناشویی‌های خویشاوندی و توجه به عواقب آنها، از زمره مسائل مستحدثه عصر حاضر است. به همین مناسبت، در منابع فقه سنتی اسلامی فقط در سطحی بسیار محدود و به نحو غیرمستقیم و گذرا به آن پرداخته شده است.
۲. در قرآن و سنت، هیچ مدرک معتبری که بر استحباب و یا مطلوب بودن زناشویی با خویشاوندان دلالت کند، به چشم نمی‌خورد؛ برعکس، روایاتی مشاهده می‌شود که حاکی از کراهت این نوع ازدواج است. در این روایات، زناشویی‌های خویشاوندی عامل ایجاد فرزندی ضعیف و نحیف تلقی گردیده و این ضعف، معلول کمبود تمایل جنسی در نوع انسان نسبت به زنان خویشاوند تصور شده است.

۳. سیره عملی و نحوه رفتار معصوم (= پیامبر ص و ائمه ع) هم موضع مشخصی را در خصوص ازدواج‌های خویشاوندی نشان نمی‌دهد. ولی شاید بتوان گفت که در میان زناشویی‌هایی که از معصوم نقل شده، ازدواج‌های غیرخویشاوندی و برون‌گروهی از نظر آماری غلبه داشته است.

۴. مورخان و مؤلفان متون اخلاقی و اندرزنامه‌ها در دوران اسلامی عموماً نظر موافقی نسبت به زناشویی‌های خویشاوندی ابراز نداشته‌اند.

پس از این توضیحات کلی، اکنون موقع آن است که به مشخص کردن محدوده مجاز زناشویی‌های خویشاوندی از دیدگاه اسلام بپردازیم که این امر، طبعاً مستلزم تعیین و تشخیص «محارم» از نظر آیین مزبور است.

محارم در اسلام

در قرآن کریم، حداقل ۳ آیه، در ارتباط با موضوع محارم وجود دارد:

یک - آیه بیست‌وسوم از سوره نساء که در آن محارم - زنانی که ازدواج با آنها

ممنوع است - به شرح زیر احصاء شده‌اند:

«برشما حرام شده، مادرانتان و دخترانتان و عمه‌هایتان و خاله‌هایتان^۱ و دختران

برادر و دختران خواهر و مادرائی که شیرتان داده‌اند^۱ و خواهر همشیرتان و مادران زنانتان و

۱- شایان ذکر است که نامادری (= مادراندر)، ناخواهری (= خواهراندر)، عمه ناتنی و خاله ناتنی نیز، مشمول این تحریم اند.

۲ و ۲ - منظور، مادر رضاعی یعنی زنی است که به کودکی خردسال (حداکثر دوساله)، که زاده زن دیگری است، حداقل برای مدت ۲۴ ساعت متوالی و یا ۱۵ بار به طور کامل، مستقیماً از پستان خود، با شرایط معین شیر داده باشد و مراد از خواهر همشیر (= رضاعی)، دختر مادر رضاعی و یا دختر دیگری است که از همان زن شیرخورده باشد.

دختران زنانتان (= نادختری) که در کنار تان تربیت یافته‌اند - از زنان خودتان که با آنها نزدیکی کرده‌اید و اگر با آنها نزدیکی نکرده باشید پس بر شما گناهی نیست (که با ایشان ازدواج کنید) و زنان حلال پسران (= عروس هایتان) شما که از پشت شما آیند (بر شما حرام‌اند) و اینکه دو خواهر را با هم (= همزمان) بگیری (نیز حرام است) مگر آنچه پیش از این گذشت، به راستی خدا آمرزگار مهربان است» (قرآن کریم با ترجمه و جمع آوری تفسیر از زین العابدین ره‌نما سازمان اوقاف، جلد اول، ص ۳۶۲).

چنانکه ملاحظه می‌شود، از نظر آیه یاد شده، دایره مجاز همسرگزینی در بین خویشاوندان نسبی (= همخون) فقط شامل عموزادگان، عمه‌زادگان، دایی‌زادگان و خاله‌زادگان و فرزندان آنها - تا هر قدر که پایین رود - می‌گردد که این محدوده تقریباً با مفهوم اصطلاح انگلیسی Cousin Marriage مطابقت دارد.

دو- آیه پنجاهم سوره الاحزاب، این آیه، بر خلاف آیه قبلی که به احصاء محارم پرداخته است، زانی را که ازدواج با آنها مجاز است، برمی‌شمارد. گرچه این آیه، در اصل، خطاب به پیامبر (ص) و بخش‌هایی از آن مختص به وی است. قسمت مهم آن که حاکی از مجاز بودن زناشویی با دختران عمو، دایی، عمه و خاله است، عمومیت دارد:

«ای پیامبر! ما برای تو حلال کردیم، زنان تو را که مهرشان را دادای و آن کسانی که خدا ایشان را به غسست به تو داد و دختران عم و دختران عمه‌ها و دختران دایی و دختران خاله‌ها را که با تو هجرت کردند و زن موسنی که خویشان را به پیامبر هبه کند، اگر پیامبر بخواهد با وی نکاح کند - و این خاص تو است نه (دیگر) مومنان ...» (همان ماخذ، جلد سوم،

سه - بخشی از آیه چهارم سوره الاحزاب که در آن ازدواج با زنان پسرخوانده تلویحاً بلامانع اعلام شده است:^۱

«... پسرخواندگان شما را (در حکم) پسران شما قرار نداد. اینها سخفانی است که شما به زبان می‌گویید و خدا حق را می‌گوید و او راه می‌نماید» (همان مأخذ، جلد سوم، ص ۴۰۲) در جدول زیر (شماره یک)، با توجه به مفاد آیات مذکور، مخصوصاً آیه بیست و سوم سوره نسا، صورت جامعی از زنانی که ازدواج با آنها از نظر شریعت اسلام حرام است، به تفکیک نوع محرمیت، ارائه شده است.

۱- بلامانع بودن ازدواج با زن پسرخوانده برای پیامبر حداقل در دو آیه دیگر - آیات ۲۷ و ۲۸ سوره الاحزاب و برای عموم در قسمتی از آیه ۲۷ تصریح شده است.

جدول شماره ۱: محارم (- زنانی که زناشویی با آنها حرام است) در اسلام برحسب نوع محرمیت

محارم نسبی عناوین هفتگانه	محارم سببی - محرمات به مصاهره (= به سبب ازدواج)	محارم رضاعی	محارم ولایی
۱- امهات (= مادران به مفهوم وسیع کلمه) که شامل مادر و مادربزرگ (=جده) پدری و مادری و مادرِ جده و بالاتر می شود. ۲- بنات (= دختران) که مشتمل بر دختر و دختر دختر یا دختر پسر (تا هر قدر که پایین رود) می گردد. ۳- اخوات (= خواهران) اعم از تنی و ناتنی ۴- عمات (عمه ها) اعم از تنی و غیر تنی و نیز عمه های تنی و ناتنی پدر و مادر (هر قدر بالا رود) ۵- خالات (= خاله ها) اعم از تنی و ناتنی و نیز خاله های تنی و ناتنی پدر و مادر (هر قدر بالا رود) ۶- بنات الاخ (= دختران برادر) و نیز دختران آنها (تا هر قدر پایین رود).	۱- نادرتری (= دختر زن) و دختر او (هر قدر پایین رود) ۲- زنِ پسر یا ناپسری (هر قدر بالا رود) ۳- زنِ پدر (=نامادری) و زنِ جد (اعم از پدری و مادری) هر قدر بالا رود ۴- مادر زن و جده زن (اعم از پدری و مادری) (ب) محارم غیر موید (= غیر دائمی): ۱- ازدواج همزمان با دو خواهر: ۲- ازدواج با برادرزاده یا خواهرزاده زن (اعم از برادر یا خواهر نسبی یا رضاعی زن) چه به صورت عقد دائم و چه به صورت عقد منقطع (صیغه)، بدون رضایت زن و به حالت همزمان	تمام عناوین هفتگانه مندرج در ستون محارم نسبی، می توانند محارم رضاعی نیز باشند، مثلاً مادر رضاعی - زنی که به طفلی غیر از طفل متولد از خود شیر داده است، بر آن طفل حرام و محرم است. همچنین، دختری که با پسری غیر از برادر پدری با مادری خود همشیر بوده است، نسبت به آن پسر حرام و محرم است.	محارم ناشی از رابطهٔ بندگی بین مولا و کنیز. حرمت ازدواج بین مولا و بستگان کنیز و نیز بین کنیز و بستگان مولا کم و بیش شبیه حرمت ناشی از ازدواج بین زن و مرد غیر بنده است.

*- مأخذ: جعفری لنگرودی، فرهنگ حقوقی، بی تا، صص ۸-۴۷۷

** - مأخذ عبده (بروجردی، محمد) حقوق اسلامی، ۱۳۳۹، صص ۲۸۱، ۲۸۹، ۲۹۰

*** - «الولاء لحمه کلحمه النسب» (رابطهٔ بندگی چون پیوند خویشاوندی است).

**** - همان مأخذ صص ۲۸۵-۲۸۲

***** - در ذکر عنوان های مذکور، ترتیب ملحوظ در آیهٔ ۲۲ سورهٔ نساء رعایت شده است.

ب) زناشویی‌های خویشاوندی در بین اقلیت‌های دینی ایران

۱- از دیدگاه زردشتیان امروز

از دیرباز، شایعات زیادی در بارهٔ جواز و رواج ازدواج با خویشاوندان بسیار نزدیک (محارم) نزد زردشتیان ایران باستان بر سر زبان‌ها بوده که بررسی صحت و وسقم آنها موضوع پژوهش‌های متعدد و کتاب‌ها و مقاله‌های فراوان قرار گرفته است که در اینجا مجال پرداختن به آنها نیست.

صرف‌نظر از درستی یا نادرستی شایعات مذکور، قدر مسلم این است که امروزه در بین پیروان آیین زردشت، از زناشویی با محارم مطلق اثری نیست، سهل است، محدودیت زناشویی با خویشاوندان نزدیک، در مواردی، حتی از اسلام هم گسترده‌تر و شدیدتر است. در جدول زیر (شمارهٔ ۲) صورت نسبتاً جامعی از انواع محارم از دیدگاه زردشتیان امروز ارائه شده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول شماره ۲: محارم (- زنانی که زناشویی با آنها در آیین زردشت «نابایا» (- حرام، ناشایست) است) برحسب نوع محرمیت*

انواع محارم

محارم نسبی	محارم سببی	محارم ناشی از خویشاوند خواندگی**	محارم مربوط به همشیری (- رضاعی)
۱- مادر و مادربزرگ (اعم از پدری و مادری)	۱- نامادری (= زن پدر) و زن پدربزرگ	۱- مادرخوانده	۱- دایه (= مادررضاعی)***
۲- دختر، دختردختر و نوۀ مؤنث دختر	۲- ناندختری، دختر او و نوۀ مؤنث او	۲- دخترخوانده، دختر او و نوۀ مؤنث او	۲- خواهر همشیر (= خواهر رضاعی)***
۳- دختر پسر، نوۀ مؤنث پسر و نتیجه مؤنث او	۳- عروس	۳- دختر پسرخوانده و نوۀ مؤنث او	
۴- دختر برادر، نوۀ مؤنث او	۴- مادر داماد	۴- زن پسرخوانده	
۵- خواهر، دختر او و نوۀ برادر مؤنث او	۵- مادر عروس و مادربزرگ او	۵- دختر برادرخوانده و نوۀ مؤنث او	
۶- عمه و خاله و نیز عمه و خالۀ پدر و مادر	۶- مادرزن	۶- خواهرخوانده، دختر او و نوۀ مؤنث او	
	۷- عمۀ زن و خالۀ زن	۷- خواهرخوانده پدریا	
	۸- زن عمو و زن دایی	۸- مادر (= خاله خوانده و عمه خوانده)	
	۹- عروس برادر و خواهر	۸- مادرخوانده زن	
	۱۰- مادربزرگ عروس		

*- اطلاعات مندرج در این جدول از کتاب آیینۀ آیین زردشتی^(۲)، استخراج شده است. علاقمندان به کسب اطلاعات تفصیلی در این خصوص می‌توانند به کتاب «نامه خروه آویزه دین مزدیسنی» (= نامه فرۀ خالص دین مزدیسنا)، گردآورده دستور خدایار دستور شهریار ایرانی^(۳) و نیز آیین‌نامه زردشتیان ماده ۱۹ رجوع کنند
**- همچنین نگاه کنید به قسمت ب بند ۱ و ۲ ماده ۱۹ آیین‌نامه زردشتیان^(۴)

***- در آیین‌نامه زردشتیان، محارم رضاعی منحصر به دو مورد فوق‌الذکر- که در کتاب آیینۀ آیین زردشتی ذکر شده- نیست. در قسمت پ بند ۱ و ۲ ماده ۱۹ این آیین‌نامه محارم رضاعی به شرح زیر احصاء شده اند:
- نسبت به زن: کسانی که با زن یا پدر و مادر و خواهر و برادر و اولاد و اولادزاده‌های او و اولاد پدری او همشیر بوده اند و همچنین با مادران یا دختران هریک از این طبقات

از بررسی جدول فوق‌الذکر و مقایسه آن با جدول مربوط به محارم در اسلام (جدول شماره ۲) چنین برمی‌آید که محدودیت دایره همسرگزینی - به مناسبت خویشاوندی - در آیین زردشت (به شکل کنونی آن) به مراتب بیش از سایر ادیان و از جمله اسلام است؛ زیرا علاوه بر محارم نسبی که موارد آن تقریباً تفاوت چندانی با محارم نسبی در اسلام ندارد، محارم سببی مقرر در آیین زردشت به مراتب زیادتر است. ضمناً، موارد بسیاری از محارم مربوط به خویشاوندخواندگی نیز در این آیین مشاهده می‌شود، که در اسلام مطلقاً وجود ندارد.

وضعیت کنونی ازواج‌های خویشاوندی در بین زردشتیان ایران

در جامعه زردشتیان ایران، ازدواج‌های خویشاوندی نسبتاً فراوان است. این فراوانی، بیش از هرچیز، معلول در اقلیت مذهبی قرار داشتن زردشتی‌هاست که طبعاً به گسترش زناشویی‌های درون گروهی - به علت ممنوعیت و یا لاقلاً عدم مطلوبیت متقابل ازدواج بین زردشتیان با پیروان سایر ادیان - منجر شده است.

متأسفانه، در مورد میزان شیوع ازدواج‌های خویشاوندی در بین زردشتیان ایران و تحولات آن در سال‌های اخیر، اطلاعات مستندی در دست نیست؛ تنها ارقامی که در این خصوص در اختیار داریم، یافته‌های یک آمارگیری نمونه‌ایست که حوزه بررسی آن محدود به زردشتیان تهران بوده است.* (جدول شماره ۳)

* نسبت به مرد: دختر یا زنی که پدر و مادر و خواهر و برادر و اولاد و اولادزاده‌های او و اولاد پدری او همشیر بوده‌اند و همچنین با مادران یا دختران هریک از این طبقات»^(۱۵)

* با توجه به اینکه اکثر زردشتیان کشور هم‌اکنون در تهران سکونت دارند، یافته‌های آمارگیری مذکور را شاید بتوان، با تقریب و مسامحه، برکل جامعه زردشتیان ایران تعمیم داد.

جدول شماره ۳: مقایسه میزان ازدواج‌های خویشاوندی در نسل گذشته و نسل حاضر زردشتیان تهران *

ازدواج خویشاوندی		ازدواج غیرخویشاوندی		جمع ازدواجها	نسل
درصد	تعداد (فراوانی)	درصد	تعداد (فراوانی)		
۳۴/۷۲	۶۷	۶۵/۲۸	۱۲۶	۱۹۳	نسل گذشته
۳۸/۹۸	۶۵	۶۱/۰۲	۱۰۲	۱۶۷	نسل حاضر

از بررسی ارقام جدول فوق‌الذکر، چنین برمی‌آید که در چند دهه اخیر، ازدواج‌های خویشاوندی در بین زردشتیان تهران نه تنها کاهش نیافته بلکه افزایش قابل ملاحظه‌ای حاصل کرده است.

در مورد توزیع ازدواج‌های خویشاوندی زردشتیان - برحسب نوع و درجه - نیز، اطلاعات ما منحصر به نتایج آمارگیری نمونه‌ای مربوط به جامعه زردشتی تهران است که پیش از این، از آن یاد کردیم (رک: جدول شماره ۴).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

* - مأخذ: مقاله «مخاطرات ازدواج فامیلی» (بخش پایانی) (۶)، روزنامه همشهری، ۱۷ مهر ۱۳۷۸، متأسفانه، در مأخذ یاد شده به تاریخ انجام آمارگیری اشاره‌ای نشده است.

جدول شماره ۴: مقایسه توزیع ازدواج‌های خویشاوندی زردشتیان تهران برحسب نوع و درجه خویشاوندی در نسل گذشته و نسل حاضر (۷)

نسل حاضر		نسل گذشته		نسبت (نوع زناشویی خویشاوندی)
درصد	تعداد (فراوانی)	درصد	تعداد (فراوانی)	
۱۳/۸	۹	۱۶/۴	۱۱	نسبت های پدری (اولاد دو برادر)
۲۰	۱۳	۲۲/۴	۱۵	نسبت های مادری (اولاد دو خواهر)
۲۷/۷	۱۸	۲۹/۹	۲۰	نسبت های متقاطع (اولاد یک برادر و یک خواهر)
۶/۲	۴	۲/۹	۲	نسبت های درجه دوم پدری
۱۳/۸	۹	۱/۵	۱	نسبت های درجه دوم مادری
۱۸/۵	۱۲	۲۲/۴	۱۵	نسبت دور
-	-	۴/۵	۳	نامعلوم
۱۰۰	۶۵	۱۰۰	۶۷	جمع

به طوری که آمارهای جدول فوق‌الذکر نشان می‌دهد ازدواج‌های خویشاوندی متقاطع (منظور زناشویی‌هایی است که بین دخترعمه - پسردایی - یا دختردایی پسر عمه* و یا فرزندان آنها صورت می‌گیرد)، بیشترین نسبت را در کل ازدواج‌های خویشاوندی زردشتیان - چه در نسل گذشته و چه در نسل حاضر - به خود اختصاص داده است و پس از آن، به ترتیب نسبت‌های مادری (ازدواج‌هایی که بین پسرخاله و دخترخاله و فرزندان آنها** واقع می‌شود) و نسبت‌های پدری (ازدواج‌هایی که بین پسرعمو - دخترعمو و فرزندان آنها صورت می‌گیرد) قرار گرفته‌اند.

* - Cross- cousins marriages

** - Parallel cousins marriages

نکته شایان توجه در آمارهای جدول مذکور، بالا بودن قابل ملاحظه نسبت‌های دور و نیز افزایش چشمگیر ازدواج‌های خویشاوندی درجه دوم مادری و پدری (مثلاً ازدواج بین نوه‌های خواهران / برادران) در نسل حاضر نسبت به نسل گذشته است که شاید تا حدی معلول توجه به خطرات (ریسک) کمتر ازدواج‌های خویشاوندی درجه دو - در مقام مقایسه با ازدواج‌های خویشاوندی درجه یک - باشد.

ب) ازدواج‌های خویشاوندی در بین مسیحیان ایران

در بررسی وضعیت زناشویی‌های خویشاوندی (همخون) در بین اقلیت مسیحی ایران توجه به دو نکته ضروری است:

یک - مسیحیان ایران متشکل از مذاهب و فرقه‌های مختلفی هستند که به ترتیب اهمیت (: تعداد پیروان و وابستگان) عبارتند از: ارامنه، آسوری‌ها، کاتولیک‌ها و پروتستان‌ها. بدیهی است که بین این مذاهب و فرقه‌ها، در مورد محدوده ازدواج‌های خویشاوندی ممنوع، کم‌وبیش اختلاف نظرهایی وجود دارد.

دو - کتاب آسمانی مسیحیان - انجیل، برخلاف قرآن و تورات، بیشتر حاوی مواظ و اوامر اخلاقی است و کمتر در آن، از احکام و مقررات سخن رفته است. بنابراین، برای شناخت احکام مسیحیت در موارد مبتلا به - از جمله زناشویی‌های خویشاوندی - نمی‌توان به نص واحدی که مورد توافق همه مذاهب و فرقه‌ها باشد استناد کرد بلکه باید به کتاب‌ها و اظهارنظرهای روحانیون مسیحی در مذاهب مختلف (کاتولیک، ارتدکس، پروتستان و غیره) و نیز شیوه‌ها و سنت‌های معمول بین مسیحیان رجوع نمود.

صرف‌نظر از آنچه گفته شد، مسیحیان، تورات - عهد عتیق - را به عنوان بخشی از کتاب مقدس تلقی می‌کنند، ولی در بسیاری از موارد - از جمله در مورد مسائل مربوط به ازدواج و خانواده - بین احکام مندرج در تورات و آنچه که مورد قبول روحانیون مسیحی و معمول بین مسیحیان است تفاوت‌هایی اساسی مشاهده می‌شود. علیرغم مشکلات یاد شده، در اینجا کوشیده‌ایم، با مراجعه به صاحب‌نظران مطلع و مصاحبه با روحانیون مسیحی، صورت نسبتاً جامعی از انواع محارم را که مورد قبول و عمل اکثریت غالب مسیحیان ایران است، ارائه کنیم: (جدول شماره ۵).

جدول شماره ۵: محارم (- زنانی که ازدواج با آنها ممنوع است) در بین مسیحیان ایران، برحسب نوع

محرمیت (۸)

محارم نسبی (همخون)	محارم سببی	محارم ناشی از فرزندخوا ندگی	محارم ناشی از بستگی تعمیدی (۱۱)	محارم رضاعی ناشی از همشیری	محارم دیگر
۱- مادر و مادر بزرگ و... ۲- دختر و دختر دختر و... ۳- خواهر و دختر و نوه او و... (اعم از تنی و غیرتنی) ۴- دختر برادر و نوه و... ۵- دختر و نوه و نتیجه عمو (اعم از تنی و غیرتنی) ۶- عمه و دختر و نوه و نتیجه اش (اعم از تنی و غیرتنی) ۷- دختر و نوه و نتیجه دایی (اعم از تنی و ناتنی) ۸- خاله، دختر، نوه و نتیجه اش (اعم از تنی و ناتنی)	۱- دختر زن (= نادختری) و نوه اش (= دختر نادختری) و... ۲- زن پدر (= نامادری) و مادرش و... ۳- مادر زن و مادرش و... ۴- خواهر زن ۵- زن برادر ۶- زن عمو	دختر خوانده خواهر خوانده مادر خوانده	دختر تعمیدی مادر تعمیدی	همشیری گاه‌ایجاد حرمت می‌کند رای عمومیت ندارد و تابع مقررات مشخصه‌ی نیست. ***	۱- حرمت ناشی از اقدوسی (۱۲) ۲- بعضی موارد استثنایی مربوط به همزیستی مکانی و یا روابط صمیمانه همسایگی ***

* - به گفته عالی‌جناب آرداوان کشیشیان - کشیش ارمنی کلیسای سنت سرکیس تهران - منظور از صفت «ناتنی» از نظر کلیسای ارمنه، حالتی است که خویشاوندی بین دو نفر به صورت غیرمستقیم و با واسطه باشد یعنی نه مستقیماً از ناحیه پدر باشد و نه به‌طور مستقیم از جانب مادر یکی از مصادیق این حالت، موردی است که مردی که قبلاً متأهل و صاحب فرزند بوده با زنی ازدواج کند که او هم، از همسر قبلی خود، فرزندی داشته باشد. در این شرایط، رابطه خویشاوندی بین فرزندان قبلی این زن و شوهر ناتنی تلقی می‌شود. (۹)

** - بنا به اظهار عالی‌جناب کشیشیان، ممنوعیت ازدواج بین اولاد دو برادر، دو خواهر و یا یک برادر و یک خواهر، برای موارد تنی تا چهار نسل و برای موارد غیرتنی تا سه نسل ادامه می‌یابد و پس از آن نیز، حالت ناخوشایند بودن کم‌وبیش باقی می‌ماند.

*** - توضیح عالی‌جناب کشیشیان

**** در مواردی مشاهده شده است که حتی بین اعضای دو خانواده غیرخویشاوند مسیحی که در مجاورت هم می‌زیستند، صرفاً به دلیل روابط بسیار نزدیک و صمیمانه بینابین، گونه‌ای تحریم، از نظر ازدواج اعمال می‌گردیده است. (توضیح عالی‌جناب کشیشیان)

چنانکه از جدول شماره ۵ (به‌ویژه ستون مربوط به محارم نسبی) برمی‌آید شیوع ازدواج‌های خویشاوندی در بین مسیحیان - در مقام مقایسه با پیروان سایر ادیان تقریباً ناچیز است زیرا صرفنظر از خویشاوندان درجه یک و درجه دو که زناشویی با آنها در بین مسلمانان و زردشتیان و تا حدی کلیمیان هم ممنوع است، ازدواج با خویشاوندان درجه سه (= فرزندان عمو، عمه، دایی و خاله) و درجه چهار (؛ نوه‌های عمو، عمه، دایی و خاله) و درجه پنج (؛ نتیجه‌های عمو، عمه، دایی و خاله) نیز غیرمجاز است.* و در درجات و نسل‌های بعدی هم لااقل ناخوشایند تلقی می‌شود و به موافقت مقامات کلیسا نیازمند است بدین‌ترتیب، مسأله ازدواج‌های خویشاوندی را در خصوص اقلیت مسیحی ایران باید سالبه به انتقاء موضوع دانست.

ج) ازدواج‌های خویشاوندی (همخون) نزد کلیمیان ایران

در مورد کم و کیف زناشویی‌های خویشاوندی (همخون) در بین اقلیت کلیمی ایران، متأسفانه منابع چندانی در دست نیست. مهمترین مرجع قابل اطمینان و استناد در این خصوص** کتاب عهد عتیق (= تورات) است که در آن، پس از ذکر یک دستورالعمل کلی، محارم- زنانی که ازدواج با آنها حرام است احصاء شده‌اند. در جدول شماره ۶ فهرستی از محارم، به استناد مندرجات تورات، به تفکیک نوع ارائه شده است.

*- شایان ذکر است که در بین مسیحیان، غالباً بر ممنوعیت ازدواج بین اولاد دو برادر تأکید بیشتری می‌شود زیرا همخونی از جانب پدر را شدیدتر و مخاطره‌آمیزتر از همخونی از سوی مادر تلقی می‌کنند.
 **- ناگفته نگذاریم که در کتاب تلمود (۱۲) و نیز در جلد سوم کتاب شولحان عاروخ (۱۴) توضیحات مفصل‌تری در مورد محارم و موارد فرعی آن ارائه شده است که از نظر احترام از اطلاع کلام، از ذکر آنها خودداری می‌شود.

جدول شماره ۶: محارم (- زنانی که ازدواج با آنها ممنوع است) در دین یهود به موجب تورات

انواع محارم*			
محارم نسبی (همخون)	محارم سببی	محارم ناشی از فرزندخواندگی	محارم ناشی از شیرخوارگی (- رضاعی)
۱- مادر ۲- خواهر** (اعم از تنی و غیرتنی) ۳- دختر ونوه (خواه دختر پسر، خواه دختر دختر) ۴- عمه ۵- خاله	۱- زن پدر (= نامادری) ۲- زن عمو ۳- زن برادر*** ۴- ازدواج با زن و دختر و یا نوه او (چه پسری و چه دختری) ۵- ازدواج با دو خواهر (مادامی که همسر اول زنده است حتی در صورت مطلقه بودن) ۶- زن پسر (= عروس)	وجود ندارد	وجود ندارد

از بررسی جدول ۶ (مخصوصاً ستون مربوط به محارم نسبی) به آسانی می‌توان به شیوع گسترده ازدواج‌های خویشاوندی نزد اقلیت کلیمی ایران حکم کرد زیرا به موجب احکام تورات، نه تنها ازدواج بین خویشاوندان درجه سه، چهار، پنج و شش (منظور ازدواج بین اولاد عمو، عمه، دایی و خاله و نوه‌ها و نتیجه‌ها و نییره‌های آنهاست) مجاز شناخته شده بلکه حتی

*- صورت کامل تر محارم از نظر آیین یهود، در پایان نامه کارشناسی ارشد خانم شبتم معتضد کیوانی آمده است که علاقه مندان را بدان ارجاع می‌دهیم. (۱۵)

** - ناگفته نماند که به موجب احکام تورات، اگر مردی فوت کند و صاحب فرزند نشده باشد، برادر او موظف است همسر برادر متوفی را به زنی گیرد. نخستین فرزندی که از این وصلت پدید می‌آید، فرزند متوفی محسوب می‌شود و از او ارث می‌برد. (۱۶)

***- در تورات، در باره محرم بودن دختر خواهر و نیز دختر برادر تصریحی نشده است. احتمالاً همین عدم تصریح، موجب مجاز شمرده شدن ازدواج دایی با دختر خواهر و عمو با دختر برادر نزد کلیمیان شده است؛ ولی علیرغم این عدم ممنوعیت، این ازدواج‌ها امروزه تا حدودی منسوخ شده است.

زناشویی بین بعضی از خویشاوندان درجه دو (: ازدواج دایی با دختر خواهر و ازدواج عمو با دختر برادر) هم منع نشده است و حال آنکه در بین مسیحیان، هر دو گروه ازدواج های مذکور و در بین مسلمانان و زردشتیان، گروه اخیر ممنوع گردیده است.

عامل دیگری که در این میان، مزید بر علت شده، منزوی و بسته بودن جامعه یهودیان - به دلیل عدم پذیرش افراد غیریهودی به کیش یهود و ممنوعیت شدید ازدواج با سایر اقوام و پیروان سایر ادیان و نیز محدودیت تعداد کلیمیان در بعضی شهرها و روستاها - است که قهراً به شیوع کامل زناشویی های درون گروهی *In-group endogamy* در بین یهودیان و در نتیجه، به همخونی شدید قومی و نژادی در بین این قوم - با همه عواقب و نتایج نامطلوب آن - منجر گردیده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نتیجه گیری

۱. برخلاف آنچه غالباً تصور می‌شود، ازدواج‌های خویشاوندی نه تنها در اسلام مستحب نیست و مورد تایید و تشویق قرار نگرفته بلکه در بعضی روایات مورد نهی هم واقع شده است.
۲. محدودهٔ محارم - زنانی که زناشویی با آنان ممنوع است - برحسب ادیان و مذاهب مختلف بسیار متفاوت است: در آیین مسیحیت، محارم دایرهٔ بسیار وسیعی را در برمی‌گیرد تا آنجا که خویشاوندانی که ازدواج با آنها مجاز است، به محدوده‌ای بسیار کوچک منحصر می‌شود و حال آنکه در کیش یهود، محارم بسیار محدودند به طوری که حتی بعضی از خویشاوندان بسیار نزدیک مثل دختر برادر و دختر خواهر را هم شامل نمی‌شوند.
۳. صرف‌نظر از صحت و سقم شایعاتی که در مورد جواز ازدواج با خویشاوندان بسیار نزدیک نزد زردشتیان ایران باستان شیوع یافته است، امروزه، محدودیت ازدواج با خویشاوندان نزدیک نزد زردشتیان، حتی از اسلام هم گسترده‌تر و شدیدتر است.
۴. صرف در اقلیت دینی بودن، مقتضی شیوع ازدواج‌های درون گروهی و درون خانوادگی است ولی با وجود این، میزان رواج زناشویی‌های خویشاوندی در بین اقلیت‌های مختلف دینی بسیار متفاوت است. بیشترین میزان این‌گونه ازدواج‌ها در بین کلیمیان ایران و کمترین آن در بین مسیحیان مشاهده می‌شود و زردشتیان کنونی ایران، از نظر محدوده محارم نسبی (همخون) وضعی کم‌وبیش مشابه مسلمانان دارند.

ماخذ:

۱. رجوع کنید به مقاله زناشویی با خویشاوندان نزدیک در ایران باستان، نوشته احمد کتابی، نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۶ دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران
۲. شاهرخ، کیخسرو، آیینة آیین زردشتی، تهران، ۱۳۳۷، ص ۸۶
۳. از این کتاب در پاورقی صفحه ۸۶ کتاب آیینة زردشتی نام برده شده است، نگارنده با همه تفحصی که به عمل آورد، موفق به دسترسی به آن نشد.
۴. آیین‌نامه زردشتیان (در مورد ازدواج) به نقل از پایان نامه کارشناسی ارشد خانم شبزم معتمد کیوانی تحت عنوان نکاح و انحلال آن در بین اقلیت‌های دینی ایران و مقایسه آن با قانون مدنی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس، گروه حقوق، به راهنمایی اسماعیل کهنمویی، ۱۳۷۸
۵. همان ماخذ، همان جا
۶. روزنامه همشهری مورخ ۱۷ مهر ۱۳۷۸
۷. همان ماخذ
۸. اطلاعات مندرج در این جدول (شماره ۵) به ترتیب از عالی‌جناب آرداواز کشیشیان - کشیش ارمنی کلیسای سنت سرکیس تهران - ، خانم لینا ملکمیان - مدرس دانشگاه، پژوهشگر و نویسنده ارمنی مقیم تهران - و خانم ماری آیوازیان - پژوهشگر ارمنی در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی اخذ شده است. (باسپاس فراوان از این بزرگواران)
- شایان ذکر است که اطلاعات مزبور، بیشتر در مورد ارامنه ایران صادق است تا پیروان سایر فرق و مذاهب مسیحی. برای آگاهی از مقررات سایر فرق مسیحی در ایران ← آیین‌نامه پروتستان‌ها (ماده ۷۷). مقررات کلیسای شرق آشوری و ... که تفصیل آنها در پایان‌نامه نکاح و انحلال آن در بین اقلیت‌های دینی ایران ... (پیشین)، ص ۵۱-۵۹ آمده است.
۹. شایان توجه است که در فقه اسلامی و حقوق مدنی ایران، «ناتنی» به حالتی اطلاق می‌شود که دو نفر فقط از یک سو (از طرف پدر و یا از جانب مادر)، مستقیماً با هم خویشاوند باشند.
۱۰. در مواردی که زن و شوهری فاقد فرزند باشند و یا به اندازه کافی فرزند نداشته باشند، طفلی را به عنوان فرزندخوانده خود می‌پذیرند. این طفل، نام پدرخوانده و یا مادرخوانده را به خود می‌گیرد و از همه حقوق و امتیازات و نیز تکالیف و مسئولیت‌های فرزند واقعی برخوردار است در اکثر موارد. پدر و مادر واقعی طفل از اینکه فرزند آنها به چه کسی سپرده شده است

بی‌خبرند و پدر و مادر خوانده نیز، پدر و مادر واقعی فرزندخوانده را نمی‌شناسند و چون فرزندخواندگی اغلب در ایام خردسالی صورت می‌گیرد، خود کودک نیز، از واقعیت آگاه نیست و خود را فرزند واقعی خانواده تصور می‌کند. بنابراین، همه ممنوعیت‌هایی که از نظر ازدواج برای فرزند واقعی خانواده مقرر است، عملاً شامل فرزند خوانده هم می‌شود.

شایان ذکر است که در بعضی مواقع، از طرف دادگاه و یا یکی از مراجع رسمی، نگهداری از طفلی به خانواده‌ای محول می‌شود و غالباً، بابت این نگهداری، حق‌الزحمه‌ای پرداخت می‌گردد. در حقوق آمریکا به این‌گونه اطفال اصطلاحاً Foster Child اطلاق می‌شود. بدیهی است که در این‌گونه موارد، از نظر ازدواج حرمتی ایجاد نمی‌گردد. (ماخذ: توضیحات خانم لینا ملکمیان)

۱۱. تعمید^۱ «یکی از آیین‌های مقدس مسیحیان که عبارت است از مراسم فرو بردن نوزاد یا کسی که به دین مسیحی درمی‌آید در آب و یا پاشیدن و ریختن آب بر آنها همراه با کلمات «من تو را به نام پدر و پسر و روح‌القدس تعمید می‌دهم» (ماخذ: دایره‌المعارف فارسی دکتر مصاحب ذیل مدخل تعمید). مرد یا زنی که این مراسم را در مورد طفلی انجام می‌دهد پدر یا مادر تعمیدی او نامیده می‌شود و در طول زندگی نقش بزرگ‌تر و حامی و نیز وظیفه نظارت بر اعمال و حکمیت در اختلافات خانوادگی و زناشویی را نسبت به او ایفاء می‌کند. نزد بعضی از فرقه‌های کاتولیک - برخلاف ارمنه - زن هم می‌تواند تعمیددهنده باشد. (از توضیحات خانم ملکمیان)

۱۲. ساقدوش: کسی که در مراسم عروسی دوش‌به‌دوش عروس و داماد قدم برمی‌دارد (فرهنگ معینی) و نیز معرف عروس و داماد.

ساقدوشی نزد مسیحیان از اهمیت زیادی برخوردار است تا آنجا که بنا به گفته عالی‌جناب کشیشیان، بین عروس و داماد و ساقدوش تا سه نسل تحریم ازدواج ایجاد می‌کند.

۱۳. تلمود: (به عبری به معنای تعلیم) «مجموعه مدون شریعت شفاهی یهود به ضمیمه تفاسیر خاخام‌ها در مقابل شریعت مکتوب [که] یهودیان مومن همه جا آن را معتبر می‌دانند.» (ماخذ: دایره‌المعارف فارسی دکتر مصاحب ذیل مدخل «تلمود»). شایان ذکر است در سال ۱۳۵۰، خلاصه‌ای از تلمود به زبان فارسی انتشار یافته است که مشخصات آن بدین شرح است: گنجینه‌ای از تلمود تألیف: راب، دکتر، اکهن، ترجمه از متن انگلیسی توسط امیر فریدون کرگانی، ترجمه و تطبیق با متون عبری توسط یهوشوع، نتن الی، به اهتمام امیرحسین صدری‌پور.
۱۴. این کتاب در ۴ جلد توسط یوسف قارو (= کارو) - از علمای معروف یهودی (۱۶۸۸-۱۵۷۵ م) به زبان عبری نگارش یافته است. شولحان عاروخ از امهات کتب در زمینه اصول عقاید و فقه یهودی است که جلد سوم آن به مسائل مربوط به ازدواج و خانواده اختصاص یافته است. (از توضیحات آقای دکتر یونس حمامی لاله‌زار، پزشک کلیمی ساکن تهران و از صاحب‌نظران مطلع در زمینه اصول عقاید و فقه یهودی
۱۵. نکاح و انحلال آن در بین اقلیت‌های دینی ایران و مقایسه آن با قانون مدنی (پیشین)
۱۶. کتاب مقدس سفر تثنیه، باب بیست و پنجم، آیات ۵ تا ۱۰، ص ۳۱۲.